

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Катя Дионисиева,
на **дисертационен труд** за присъждане на образователна и научна
степен „**доктор**“ в научно направление
1.2 Педагогика (Специална педагогика)

на тема:

**ПРИЕМАНЕ И ИЗГРАЖДАНЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ
УЧЕНИЦИ СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ И
УЧЕНИЦИ БЕЗ НАРУШЕНИЯ В ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА**
разработен от докторант **Мария Валявичарска-Караиванова**
с научен ръководител: **проф. дпн Мира Цветкова-Арсова**

Представени материали:

- × *Дисертационен труд* с обем 230 страници, включващ декларация за оригиналност на разработката, изложение по темата, формулирани от докторанта приноси, списък с публикации и библиография
- × *Автореферат* на дисертация за образователна и научна степен „доктор“ от 50 стр. отразяващ в резюме съдържанието на дисертационния труд
- × *Списък с публикации* на докторанта по темата на дисертационния труд – общо 7, от които 1 в съавторство с научния ръководител и 6 самостоятелни разработки, всички представени на университетски четения и научни конференции - национални и с международно участие
- × *Автобиография*

Актуалност на разработката:

Последният закон на предучилищно и училищно образование отвори широко вратите на общообразователното училище за деца и ученици със СОП. Приетите в последствие нормативни документи акцентират върху подготовката и мениджмънта едновременно на физическата и социалната среда, които да отговорят на потребностите на различните популации деца с увреждания. Един много важен аспект в тази подготовка е промяната в мисленето на педагогическия персонал паралелно с нагласите на типично развиващите се ученици за взаимодействие с децата със СОП, създаващо комфорт за успешна академична реализация на всички в класната стая. От тази гледна точка темата на дисертационния труд на М. Валявичарска-Караиванова е актуална и предполагаща постигане на резултати, силно ориентирани към практиката.

Съдържателна характеристика:

Структурата на разработката е подчинена на целите на докторантката да разкрие същността на включващото обучение с особеностите, дължащи се на специфичните характеристики на няколко големи групи деца и ученици със СОП. От тук и обособените 5 глави на дисертационния труд, от които 3 включват

теоретични проучвания за (1) включващото образование, (2) спецификата на развитие и обучение при деца с различни нарушения (зрителни, слухови, от аутистичния спектър, интелектуална недостатъчност и ДЦП), и (3) взаимоотношенията и общуването между децата със СОП и тези без нарушения в условията на общообразователното училище. В следващите две глави са предложени постановката на изследването и анализът на резултатите. Трудът завършва с изводи и препоръки, последвани от заключение. В края е представен списък на общо 139 ползвани източника, от които 86 на кирилица и 53 на латиница, предимно на английски език.

Уводът разкрива актуалността на темата и ясно очертава необходимостта от изследване на качествата на учениците със СОП, които определят взаимоотношенията в класната стая и са в основата на успешната учебна работа.

В **първа глава** докторантката прави преглед на развиващата се концепция за интеграция, дефинира процесите на включване и приобщаване на деца със СОП в средата на общообразователното училище. Разгледани са позициите по проблема на водещи наши и чужди изследователи, които анализират личните, социалните и икономическите ползи от приобщаващото образование. Авторът се позовава на важни международни документи с историческо значение за развитието на съвременното “училище за всички” – Конвенцията за правата на детето, концепцията на ЮНЕСКО и по-конкретно Саламанската декларация и др. Подчертана е водещата роля на училището, където се правят първите стъпки към успешна социална интеграция на децата с отклонения в развитието. С подходящи примери са представени положителните страни на интегрираното и включващото (приобщаващото) образование и някои недостатъци, които имат различна специфика за отделните групи деца със СОП.

В друг раздел са разгледани съвременните нормативни документи в България, които от началото на XXI в. много динамично следват утвърдени на запад образователни политики в подкрепа на интегрирането и приобщаването на децата със СОП в общата образователна среда. Някъде много детайлно, но като цяло уместно и на базата на собствен опит, са дадени примери за извършваните промяни в учебната среда за улесняване достъпа и функционирането на учениците със СОП.

Докторантката използва сравнителен подход при представяне на някои нормативни документи, с което акцентира върху развитието на концепцията на приобщаващото образование у нас и качествените промени в услугите за децата и учениците със СОП.

Втора глава включва представяне на отделните групи деца и ученици в зависимост от вида и характера на техните нарушения. Обект на изследване са определящите учебната дейност психични процеси, познавателното развитие,

социалното функциониране, физическата дееспособност, емоционалното развитие и не на последно място комуникативните умения на ученици със СОП от пет избрани категории, упоменати по-горе. Докторантката е използвала достатъчно информация от различни автори, но не достатъчно систематизирана. Предварително зададени критерии, например биха направили този раздел по-добре структуриран и информативен.

В отделен раздел са разгледани училището като институция, която приема и осигурява подходящи условия за включване на учениците със СОП, класната стая като физическа среда, която трябва да създава комфорт за всички, ролята на общообразователните учители, които имат нужда от време да приемат новите си роли и да бъдат модел на поведение за останалите.

Трета глава включва проучване на литература по въпросите за взаимоотношенията и общуването на учениците със СОП с техните съученици от общообразователното училище. Засегнати са процеси, малко изучени у нас, които определят взаимодействието между децата с и без нарушения в условията на включващото образование. Дискутирани са проблемите на приемането, сътрудничеството, емпатията и нагласите на двете страни в общуването, моделирането на приемливо социално поведение, характера и ролята на вербалната комуникация. Очертани са предимствата на приобщаващото образование, но и недостатъците, които спъват личностното развитие на тази детска популация, социалната и образователната адаптация като цяло.

В **четвърта глава** са представени компонентите на експерименталната работа, пряко свързани с темата на дисертационния труд. Определени са целите и задачите на изследователя. Формулирани са хипотезите – общо пет с алтернативни варианти, които определят избора на анкетното проучване като инструментариум на изследването и характера на по-нататъшните процедури. Описани са участниците в анкетирането - учители и ученици от 9 училища, в които се обучават ученици със СОП, в различни населени места. За целите на по-нататъшния анализ е предоставена подробна информация за броя, възрастта и пола на учениците от класовете, в които се обучават деца с различни нарушения.

Методиките, приложени в изследването, са тип въпросници - 2 анкетни карти, 1 въпросник и 1 чек-лист, за които има кратка информация. Тук е налице модификация на автора по отношение на втората анкетна карта, заимствана от В. Радулов и допълнена за целите на изследването. Въпросниците са поместени в текста, но е целесъобразно те да бъдат изнесени в приложение. За статистическа обработка на резултатите са използвани програма SPSS, версия 20, и Excel.

Пета глава включва представяне на резултатите от анкетирането и пространен анализ, организиран за всяка анкета. Преди анализа на резултатите

от въпросника за учители е представена тяхната група като участници в изследването. (Би трябвало тази информация да присъства в постановката на изследването в предходната глава!) Последователно таблично и графично са представени отговорите на анкетираните учители, следвани от дискусия на автора. Аналогично е процедирано и със следващите три инструмента. Нагледно са представени и резултатите от статистическата обработка на данните от въпросниците. Анализите на М. Валявичарска-Караиванова, структурирани по групи деца със СОП, в много случаи показват добро познаване на проблемите на учениците с различни нарушения и й позволяват търсене на обяснение дори на неочаквани резултати. Авторът не се притеснява да анализира и някои негативни тенденции, установени при анкетирането на съучениците на децата със СОП или разминаване с познати модели. За това определено й помагат академичната подготовка и личният опит от практиката.

Отделно са интерпретирани данни от наблюдения на автора по време на анкетирането, които хвърлят допълнителна светлина върху поведението и ролята на различни участници в усъвършенстването на механизмите на приобщаващото образование.

В последния раздел на тази глава докторантката прави обобщено представяне на резултатите от изследването в дискуссионен формат за всяка група деца с нарушения. Следва сравняване на собствените резултати с вече публикувани такива от наши и чужди изследователи. В заключение на дискусията авторът търси отговори за валидността на всяка от издигнатите хипотези.

Събраните емпирични данни от допитването са богати на полезна информация, която води до важни изводи не само за изследователя, но и за всички професионалисти, работещи за каузата на включващото образование.

Изводите, препоръките и заключението очертават потребностите от промяна както в средата, така и в нагласите на всички участници в нееднозначните процеси на приобщаване на децата и учениците със СОП.

Приносите от цялостната изследователска работа на М. Валявичарска-Караиванова са представени в два аспекта – теоретичен и практико-приложен. Тяхната значимост се измерва с разглеждането на проблеми, които са малко изучени у нас поради липсата на опит, и предлагане на решения или провокира търсене на отговори.

Авторефератът отговаря на изискванията и напълно представя съдържанието на дисертационния труд .

Оценявам високо научната работа на докторантката и нейната публикационна активност. В дисертационния труд правят впечатление научният стил, добрият избор на литературни източници, представянето и дискутирането на конкретни проблеми по темата на изследването. Особено внимание заслужава изключително богатото онагледяване - 73 таблици и 38 диаграми за

целия текст. Намирам за значими резултатите от дисертационния труд и приносите на докторант М. Валявичарска-Караиванова за изучаване на проблемите, съпътстващи прилагането на модела на приобщаващото образование и търсенето на приемливи решения в негова подкрепа.

Бележки по разработката:

- Текстът в литературния обзор изобилства на цитати от ползвани литературни източници и следва да отговаря на общоприетите стандарти за академично писане, които включват отбелязване на страниците на цитиране.
- Съотношението между обема на трите глави, в които са разгледани теоретични въпроси, е много неравномерно (1:4:1). По-приемливо е първа и трета глава да са раздели на една обща глава, посветена на литературния обзор.

Въпрос по дисертационния труд:

- Случаен ли е изборът на петте групи деца с увреждания, чиито съученици участват в проведеното от вас изследване?

Заклучение:

В заключение изразявам убеждението си, че рецензираният дисертационен труд има достатъчно качества за **положителна оценка**. Ето защо предлагам на членовете на уважаемото Научно жури **да гласуват присъждане** на научна степен „**доктор**“ на Мария Валявичарска-Караиванова в професионално направление 1.2 Педагогика (Специална педагогика).

18.02.2019 г.
гр. София

Изготвил становището:
(доц. д-р Катя Дионисиева)